

Chantal Mouffe:
**The Necessity of Proposing a New Political Ontology in Dialogue
and Dispute with Contemporary Political Thinkers**

Mansour Ansari*

Abstract

In recent decades, the concept of the political has garnered special attention through the lens of political philosophy, indicating the vibrancy and vitality of political philosophy in a form distinct from its more classical variants. One thinker who has examined the nature of the political from an ontological perspective is Chantal Mouffe. The main question of this article is: What is the political according to Mouffe? And how has she reached an agonistic understanding of the political through dialogue with other contemporary political schools? Concurrently critiquing liberalism and Marxism, and inspired by Carl Schmitt's concept of antagonism, while intellectually engaging with a broad spectrum of thinkers like Habermas and John Rawls among others, Mouffe has managed to present a new definition of the political, which she herself terms agonism. According to her, from an ontological perspective, politics is nothing but an agonistic effort to tame antagonism that is always present in politics and social relations.

Keywords: Chantal Mouffe, the political, antagonism, agonism, liberalism, political philosophy.

* Assistant Professor, Department of Political Thought in Islam, Imam Khomeini Research Center and Islamic Revolution, m.ansari51@gmail.com

Date received: 31/01/2024, Date of acceptance: 20/01/2025

Introduction

Chantal Mouffe, in recent decades, has managed to offer a new definition of politics through disputing with prevailing intellectual traditions. The discussion of Mouffe is not merely ontic—in the Heideggerian sense of the term—but rather ontological/epistemological. Mouffe does not just examine a political phenomenon in the existing experimental situation, but strives to engage in a discussion about the nature and essence of the political, which is clearly a foundational debate. Furthermore, her foundational discussion emerges and crystallizes through philosophical reflection. Throughout her lengthy philosophical career, Mouffe articulates a newly established concept in political philosophy, which she refers to as the Agonistic Model which is profoundly philosophical in every sense. This paper attempts to demonstrate how new political concepts are created and constructed through tracing the conflicts and dialogues of her thoughts with other sometimes contradictory schools and thoughts.

materials and method

The method of this article is descriptive-analytical, focusing primarily on the process and manner in which a philosophical definition of the political is presented, while also answering the question of whether political philosophy in its ontological sense is still alive.

Discussions and Results

Mouffe has developed her political idea through dialogue and dispute with the political schools of her time. She criticizes the liberal theory under the concept of the post-political (especially the thoughts of John Rawls and Jürgen Habermas) and critiques Carl Schmitt's theory of antagonism to create the concept of agonism as a new ontology.

In most of her works, Mouffe discusses the shortcomings and weaknesses of political theory in providing an ontological definition of the political. On one hand, she strives to preserve the concept of the political as conflict, and on the other hand, she aims to maintain the necessary and essential solidarity and pluralism in radical democracy. In an attempt to reconcile these seemingly opposing tendencies, she creates the concept of "agonism." In her book on the political, Mouffe emphasizes from the start that her definition of the political is necessarily and inherently ontological and epistemological because it does not discuss political realities.

Drawing from Carl Schmitt's concept of antagonism, Mouffe firmly believes that conflict is the essence of the political, and without it, politics fundamentally does not exist. The concept of the end of history, proposed by Fukuyama, which is based on the ultimate and definitive victory of liberalism, is, according to Mouffe, nothing but the end of politics or the absence of politics, which she considers an impossibility.

Mouffe's concept of agonism, like Schmitt's concept of antagonism, is based on the understanding of identity as relational; the definition of any identity is based on distinction from an 'Other'. Using Stuart Hall's concept of identity construction and Derrida's discussions, Mouffe believes that identity is constructed externally. 'We' are identified through 'them'. In her book on the political, Mouffe emphasizes that in the realm of social identities, the formation of 'us' necessarily involves the presence of 'them'. However, this does not mean that such a relationship is necessarily a friend/enemy or, in other words, a relationship based on hostility and antagonism. But we must acknowledge that under certain conditions, this 'us/them' relationship can turn into a hostile one. This happens when 'them' are portrayed in a way that seems to threaten the existence of 'us', perceived as a threat to our existence. Unlike Schmitt, for whom the constructed 'other' is necessarily destructive and hence, must be annihilated as part of the political essence, Mouffe's constructed 'other' is non-destructive and provides coherence, with a right to life and politics. According to Mouffe, one of the most important tasks of contemporary political theorists is nothing but the neutralization of the potential antagonism existing in social relations that threatens democratic politics with severe risks. Therefore, she seeks a way for dispute to be accepted as a legitimate matter while not leading the political community to destruction. In Mouffe's view, the task of agonistic democracy is to create legitimate channels for opposing views so that political disputes do not lead to hostility and enmity. Thus, in simple terms, agonism can be described as a domesticated and tamed form of antagonism that allows opponents to challenge the dominant hegemony according to democratic procedures and strive to become a hegemonic force themselves.

Conclusion

Mouffe's philosophical effort to provide an ontological definition of the political has been shaped through dialogue and dispute with the prevailing political schools and by critically examining the philosophical schools of liberalism and Marxism of her time. She offers not only a new definition of the political but also of democracy

through her radical democracy project. According to her, the essence of the political is conflict; similar to what Carl Schmitt has expressed in the concept of antagonism. However, antagonism is destructive and ultimately leads the world into the chaos of war. On the other hand, the claim by liberals that the end of history has arrived and decrees the victory and superiority of liberalism is nothing but a destruction of the political. In her attempt to overcome the ideological problems faced by each of these schools, Mouffe delves into the political matter and strives to provide a new ontological definition of the political. Agonism is her solution—a definition of the political as conflict that saves politics from destruction but at the same time does not lead to destructive antagonism. Mouffe believes that democracy in this sense is nothing but the taming of antagonism that lurks in politics and social relations and may erupt at any moment. The rise of right-wing populism in recent decades or even radical religious movements like ISIS can be explained on this basis.

Bibliography

- Ansari, Mansour (2005). *Discursive Democracy: Democratic Possibilities of the Thoughts of Mikhail Bakhtin and Jürgen Habermas*, Tehran: Nashre-Markaz. [in Persian]
- Arendt, Hannah (1958) *The Human Condition*. Chicago, IL: The University of Chicago Press
- Barry, Brian (1980), *The Strange Death of Political Philosophy*, in *Government and Opposition*, Volume 15, Issue 3-4, pp. 276-288.
- Bériault, Xavier (2015), Chantal Mouffe et la révolution démocratique, in Pascale, Devette and Linda, Cardinal, *Autour de Chantal Mouffe*, University of Ottawa Press.
- Berlin, (1962), “Does Political Theory Still Exist.” In *The Proper Study of Mankind*, edited by Henry Hardy and Roger Hausheer. 1962. Reprint, London: Chatto & Windus, 1997.
- Chantal Mouffe (2009), *The Limits of John Rawls’ Pluralism*, *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, Vol 56. No 118, p. 1-14.
- Haworth, Alan (2012), *Rawls: Through Reason to Justice in Understanding the Political Philosophers*, London: Routledge.
- Khalaghi, Ahmad, Ensafi, Mostafa Ensafi (2021). “Chantal Mouffe and the Logic of the Political”, *Faslnamehe Siyasat*, Volume 51, Issue 2, pp. 461-465. [in Persian]
- Laslett, Peter (1956), “Introduction.” In *Philosophy, Politics and Society*, vii–xv. Philosophy, Politics and Society 1. Oxford: Blackwell Publications.
- Laslett, Peter, and James Fishkin (1979), “Introduction.” In *Philosophy, Politics and Society*, Philosophy, Politics and Society 5. Oxford: Blackwell Publications.
- Laslett, Peter, and W.G. Runciman (1962), “Introduction.” In *Philosophy, Politics and Society*, vii–x. Philosophy, Politics and Society 2, Oxford: Blackwell Publications.

143 Abstract

- Mouffe, Chantal (1999a), *Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism?* *Social Research: An International Quarterly* 66 (3): 745-758.
- Mouffe, Chantal (2001) *Wittgenstein and the ethos of democracy* in Ludwig Nagl and Chantal Mouffe (eds.), *The Legacy of Wittgenstein: Pragmatism or Deconstruction*, Peter Lang.
- Mouffe, Chantal (2008), *Politics, Democratic Action and Solidarity*, *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, 38, 99-108.
- Mouffe, Chantal (2012). **On the Political**, translated by Mansour Ansari, Tehran: Rokhdad- e-No Publishing. [in Persian]
- Mouffe, Chantal (1993), *The Return of the Political*, Verso.
- Mouffe, Chantal (1994), *Le politique et ses enjeux*, Paris, La découverte.
- Mouffe, Chantal (2013), *Agonistics: Thinking the World Politically*, Verso.
- Mouffe, Chantal (2016), *l'illusion du consensus*, Éditions Albin Michel.
- Mouffe, Chantal (Edit)(1999b), *The Challenge of Carl Schmitt*, Verso.
- Najafpour, Sara, Tadayon Rad, Ali (2022). "A Comparative Study of Democracy Models of Habermas, Laclau, and Mouffe", *Nashriyeh-e Siyasat*, Issue 61, pp. 203-225. [in Persian]
- Nietzsche, F (1998), *Philosophy in the Tragic Age of the Greeks* (trans. Cowan, M 1962). Chicago, IL: Regnery.
- Parekh, Bhikhu (1981), *Hannah Arendt and the Search for a New Political Philosophy*, Palgrave Macmillan.
- Pourzaki, Giti (2021). "Encountering the Other: Mouffe or Habermas", *Nashreyhe seyasate nazari*, Issue 29, pp. 37-337. [in Persian]
- Roskam, Nikolay (2018). "On the Other Side of Agonism: The Enemy, the Outside, and the Role of Antagonism," translated by Nariman Jahanzad, *Faza va Dialectic*, Issue 8, pp. 1-17. [in Persian]
- Schmitt, Carl (2007), *The Concept of Political*, Trans, George Schwab, University of Chicago Press: Chicago.
- Smoleński, Jan (2012), *Chantal Mouffe Vs. Carl Schmitt: The Political, Democracy, and the Question of Sovereignty*, *Hybris* Nr.16.

شانताल موف:

ضرورت طرح یک هستی‌شناسی سیاسی جدید در گفتگو و مجادله با متفکران سیاسی معاصر

منصور انصاری*

چکیده

در دو دهه اخیر، مفهوم امر سیاسی از دریچه فلسفه سیاسی مورد توجه ویژه‌ای قرار گرفته است که حاکی از پویایی و زندگی فلسفه سیاسی در شکلی متفاوت از گونه‌های کلاسیک‌تر خود است. یکی از متفکرانی که در طول حرفه‌ای خویش تلاش کرده است تا ماهیت امر سیاسی را از چشم‌انداز هستی‌شناختی مورد بررسی قرار دهد، شانताल موف بوده است. سوال اصلی مقاله حاضر این است که امر سیاسی از نظر شانताल موف چیست؟ و او چگونه در گفتگو یا مجادله با سایر مکاتب سیاسی معاصر به درک آگونیستی از امر سیاسی دست یافته است؟ شانताल موف همزمان با نقد نظریه لیبرالیسم و مارکسیسم از یک سو و از سوی دیگر با الهام از مفهوم آنتاگونیسم اشمیت، و درگیری فکری با طیف گسترده‌ای از متفکران مانند هابرماس و جان روالز و دیگران توانسته است تعریف تازه‌ای از امر سیاسی ارائه کند که خود او آن را آگونیسم نامیده است. به نظر او، از نگاه هستی‌شناختی، سیاست چیزی نیست جز تلاشی آگونیستی برای مهار آنتاگونیسم که همواره در سیاست و روابط اجتماعی حضور دارد. روش این مقاله، توصیفی-تحلیلی است و بیشتر بر فرایند و چگونگی ارائه یک تعریف فلسفی از امر سیاسی استوار است که در عین حال به این پرسش پاسخ می‌دهد که فلسفه سیاسی به معنای هستی‌شناختی خودش هنوز زنده است.

کلیدواژه‌ها: شانताल موف، امر سیاسی، آنتاگونیسم، آگونیسم، لیبرالیسم، فلسفه سیاسی.

* استادیار گروه اندیشه سیاسی در اسلام، پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی،

m.ansari51@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۰۱

۱. مقدمه

پیتر لاسلت در سال ۱۹۵۶ در مقدمه خودش بر کتاب **فلسفه، سیاست و جامعه**، ناقوس مرگ فلسفه سیاسی را به صدا درآورد؛ در آنجا بدون چندان شرحی به صراحت اعلام کرد که «به هر روی، در حال حاضر، فلسفه سیاسی مرده است» (Laslett, 1956: vii)؛ به دنبال او، آیزایا برلین، در ویراسته دوم همان کتاب در مقاله‌ای با عنوان «آیا هنوز نظریه سیاسی وجود دارد؟»، با همان وضوح گفت که «فلسفه سیاسی، به شکلی که در گذشته بوده، امروزه مرده یا در حال احتضار است؛ نشانه اصلی این مدعای من این است که هیچ اثر برجسته‌ای در حوزه فلسفه سیاسی در قرن بیستم پدید نیامده است» (Berlin, 1962). و بعد از آن، عده دیگری از جمله برایان بری (Barry, 1980) درگیر مباحثه مرگ فلسفه سیاسی شدند. در ویراسته پنجم همین کتاب، پیتر لاسلت با توجه به تذکراتی و هشدارهایی که از نویسندگان دیگر دریافت می‌کند تقریباً حرف اولیه خود را پس می‌گیرد و با دیگران هم‌آوا می‌شود که فلسفه سیاسی نوپدید جان راولز چراغ کم‌فروغ فلسفه سیاسی را بار دیگر برافروخته است (Laslett, 1979: 1). از آن زمان، نقش و تاثیر نظریه عدالت جان راولز در جان‌بخشی دوباره به فلسفه سیاسی به مثابه اصل مسلم پذیرفته شده است (برای مثال نگاه کنید به: Haworth, 2012). با این همه، در یکی دو دهه گذشته، دوباره این بحث به سکه رایج مبدل شده است که سوای از جان راولز، چه متفکران دیگری را می‌توان در زمره جان‌بخشان امروزین به فلسفه سیاسی تلقی کرد. یکی از نمایندگان سرشناس برای چنین گزینشی، هانا آرنت بوده است؛ او که به وضوح خود را فیلسوف سیاسی نمی‌دانست و ترجیح می‌داد تا نظریه‌پرداز سیاسی نامیده شود، از سوی کسانی مانند بیخو پارخ، فیلسوف سیاسی تمام عیاری خوانده شده است (Parekh, 1981). در اینجا، قصد تایید و یا مناقشه در انتخاب آرنت به عنوان یکی از جان‌بخشان به فلسفه سیاسی را نداریم.

در این مقاله قصد داریم نشان دهیم که این بازگشت به فلسفه سیاسی را می‌توان در متفکران سیاسی دیگری هم یافت ولی تفاوت عمده فلسفه سیاسی تازه جان‌یافته با نمونه‌های کلاسیک این است که برخلاف آنها، به دنبال ساختن یک دستگاه فلسفی بزرگ با همه اجزاء و عناصر لازم نیستند. شائتال موف، در چند دهه اخیر در گفتگو یا مجادله با سنت‌های غالب فکری، موفق شده است تا تعریف تازه‌ای از سیاست ارائه کند؛ تلاش او همچنانکه خود او در نخستین صفحات کتاب **درباره امر سیاسی** بیان می‌کند، بحثی صرفاً اونتیک- در معنای هایدگری کلمه- نیست بلکه بحث او آنتولوژیک/ هستی‌شناختی است

شانتال موف: ضرورت طرح یک هستی‌شناسی سیاسی ... (منصور انصاری) ۱۴۷

(Mouffe, 2013: 14). موف صرفاً یک پدیده سیاسی را در وضعیت تجربی موجود بررسی نمی‌کند بلکه تلاش می‌کند تا به بحث در خصوص ماهیت و چیستی امر سیاسی بپردازد که آشکارا بحثی در مبانی است. وانگهی، بحث در مبانی او با اتکاء به فلسفیدن بروز و تبلور پیدا می‌کند. شانتال موف در مسیر طولانی فلسفه‌پردازی خود، دست به ایضاح مفهوم تازه تاسیسی در فلسفه سیاسی می‌زند که خود او از آن با عنوان مدل اگونیستی (Agonistic Model) نام می‌برد. مفهوم تازه تاسیس او در کنار خلق واژگان دیگری مانند پساسیاسی (Post-Political) یا آنتاگونیسم (Antagonism) که برای شرح دیدگاههای دیگران به کار می‌برد، به تمام معنا واجد صفت فلسفی است.

در این مقاله، تلاش می‌کنیم تا نشان دهیم که نظریه‌پردازی سیاسی اساساً خلق «همه چیز از هیچ» نیست؛ مخزن یا سنت اندیشه سیاسی مملو از مفاهیم و دیدگاههایی است که این امکان را به ما می‌دهند تا مدام تعاریف و نگاههای جدیدی را طرح و استخراج نماییم. نظریه پردازان متاخر با استفاده از همین مخزن دیدگاههایی نوآیین و تازه ای را می‌سازند. شانتال موف نمونه خیلی خوبی از چنین تلاشی است. در این مقاله تلاش می‌شود تا از طریق ردیابی منازعات و گفتگوهای اندیشه او با سایر مکاتب و اندیشه‌ها بعضاً متعارض، نشان داده شود که چطور مفاهیم سیاسی جدیدی خلق و ساخته می‌شوند. وانگهی، نمونه خوبی از اندیشه‌های پیوندی در اختیار ما می‌گذارد که چطور می‌شود مفاهیم و عناصر را از گفتمان‌های حتی متضاد اخذ و مورد استفاده قرار داد. از این رو، در مقاله حاضر تلاش شده است تا از طریق بررسی دیالوگ و مجادله موف با سایر متفکران سیاسی نشان داده شود که چطور می‌توان از تولد نوعی هستی‌شناسی سیاسی جدید سخن راند.

۲. پیشینه تحقیق

اندیشه و فلسفه سیاسی شانتال موف تقریباً خیلی دیر وارد فضای اندیشه‌ای ایران شده است. در سال ۱۳۹۱ با ترجمه کتاب درباره امر سیاسی مباحث او مورد توجه قرار گرفته و تاکنون دو اثر دیگر از او منتشر شده است. تحقیق درباره اندیشه‌های او نیز خیلی اندک هستند و مقالات منتشره در خصوص او کمتر از انگشتان یک دست هستند. در اینجا به این موارد اشاره می‌شود.

۱.۲ پورزکی، گیتی (۱۴۰۰)، «مواجهه با دیگری: موفه یا هابرماس»، نشریه پژوهش سیاست نظری، شماره ۲۹، صص ۳۳۷-۳۷۲.

نویسنده مقاله احتمالاً تحت‌تاثیر نقدهایی که موف بر دیدگاههای هابرماس وارد کرده است، تلاش کرده است تا با تحلیل انتقادی نشان دهد که ادله کدام یک از این دو متفکر، موجه‌تر است. ایشان در نهایت، ادله هابرماس را موجه‌تر از موف دانسته‌اند.

۲.۲ خالقی، احمد، انصافی، مصطفی انصافی (۱۴۰۰)، «شانتال موف و منطق امر سیاسی»، فصلنامه سیاست، دوره ۵۱، شماره ۲، صص ۴۶۱-۴۶۵.

نویسندگان این مقاله تلاش کرده‌اند تا منطق امر سیاسی از نظر موف را شرح بدهند. با این همه، در ردیابی اندیشه‌های او و همچنین گفتگوهای انتقادی موف با سایر اندیشمندان و مکاتب سیاسی چنان که باید اهتمام نورزیده‌اند. علاوه بر این، شانتال موف را نویسنده زمان پست مدرن و بعضاً پست مدرن می‌دانند؛ نه موفه و نه هیچ کدام از منتقدانش او را پست مدرن یا متفکر دوران پست مدرن ندانسته‌اند. همچنانکه نشان خواهیم داد، موف نه مدرن است و نه پست مدرن، نه مارکسیسم است و نه لیبرال، موف متفکری است که با ترکیب و سنتز سازی توانسته است ایده خاص خود را تولید کند.

۳.۲ نجف‌پور، سارا، تدین راد، علی (۱۴۰۱)، «بررسی مقایسه‌ای الگوهای دموکراسی هابرماس، لاکلاو و موفه» نشریه سیاست، شماره ۶۱، صص ۲۰۳-۲۲۵.

مقاله فوق نیز در تلاش است تا دست به داوری میان هابرماس و موف بزند. به نظر این نویسندگان الگوی هابرماس در مقایسه با موف قادر به سازگاری با واقعیت اجتماعی و متن مناسبات قدرت، تضاد منافع و کثرت گروه‌ها نیست. ارزیابی این نویسندگان عمدتاً مبتنی بر نقدهای خود موف از هابرماس است.

۳. مبانی نظری

بحث شانتال موف در خصوص ماهیت امر سیاسی استوار بر مفاهیم نوآورانه‌ای است که او در گفتگو و مجادله با مکاتب سیاسی دوران خودش خلق کرده است. در زیر از طریق نقدهایش به تعریف او از ماهیت امر سیاسی می‌پردازیم.

۱.۳ نقد نظریه لیبرال: پسا-سیاسی

شانتال موف قبل از ایضاح مفهوم «پسا-سیاسی»، برای طبقه‌بندی نظریه‌های رقیب، عمدتاً لیبرالیستی، از مفاهیم مختلفی بهره گرفته بود. برای مثال، در یکی از آثارش، آنها را در دو

دسته «جهانشمول‌گرایان-عقل‌گرا» و زمینه‌گرایان (Contextualists) طبقه‌بندی کرد: جهانشمول‌گرایان - عقل‌گرا مثل رونالد دورکین، جان راولز اولیه و هابرماس که مدعی اند هدف نظریه سیاسی دست یافتن به حقایق جهانشمولی است که مستقل از زمینه تاریخی و فرهنگی برای همه مردم معتبر هستند. از نظر آنها در پاسخ به این که رژیم خوب چیست فقط یک پاسخ وجود دارد (Mouffe, 2001: 132). این دیدگاه هرچند بر نظریه سیاسی غالب است ولی امروز از سوی دیدگاه دیگری به چالش کشیده شده است که می‌توان آن را زمینه‌گرایان نامید؛ این دیدگاه متأثر از ویتگنشتاین است و شامل کسانی مانند مایکل والزر و ریچار رورتی می‌شود که هر گونه امکان رسیدن به یک دیدگاه جهانشمول‌گرایانه که بتوان از آنجا دست به قضاوت زد را انکار می‌کنند (Mouffe, 2001: 132).

در جای دیگر، از طبقه‌بندی دیگری استفاده می‌کند: برای درک ماهیت سیاست دموکراتیک باید به دنبال بدیلی برای دو رویکردی بود که امروزه بر نظریه سیاسی دموکراتیک مسلط هستند: ۱. مدل تجمعی (aggregative model) که بازیگران سیاسی به دنبال دستیابی به منافع خود هستند و ۲. مدل رایزنانه (deliberative) که بیشتر بر نقش عقل و ملاحظات اخلاقی تأکید می‌کند. هر دو این مدل‌ها چندان توجهی به هویت‌های جمعی و نقش تعیین‌کننده آنها ندارند.

شان‌تال موف در نهایت در کتابی با عنوان درباره امر سیاسی به طبقه‌بندی می‌رسد که امروزه در توضیح آرای او بیشتر بدان استناد می‌شود. در این کتاب، او نظریه دموکراتیک معاصر را ذیل عنوان «پسا-سیاسی» قرار می‌دهد؛ به نظر موف، استدلال همه کسانی که در ذیل این عنوان قرار می‌گیرند این است که

در جوامع پسا-سستی، دیگر هویت‌های جمعی مبتنی بر ما/آنها نمی‌یابیم. این بدین معناست که مرزبندی‌های سیاسی از میان رفته‌اند. منابع جمعی و گروهی معنا از میان رفته‌اند و از افراد اکنون انتظار می‌رود تا با مجموعه گسترده‌ای از مخاطرات جهانی و شخصی بدون قطعیت‌های پیشین زندگی کنند. با ورود به جامعه بیم و فردی شدن منازعات سیاسی، خطوط قدیمی منازعه و مشاجرات متعصبانه اهمیت خود را از دست داده‌اند و نظم و ترتیب سیاسی گذشته، دیگر مفید و موثر نیست. ادعاهای آنها این است که مدل سیاست مبتنی بر مخالف، یعنی یکی از مهم‌ترین خصوصیات مدرنیته اولیه، در مرحله کنونی مدرنیزاسیون بازتابنده منسوخ خواهد شد و باید از میان برود (موفه، ۱۳۹۱: ۵۱).

۱.۱.۳ جان راولز و محدودیت‌های لیبرالیسم سیاسی

شانتال موف سوای از اشارات پراکنده به لیبرالیسم سیاسی جان راولز در آثارش، در دو جا به طور مبسوط به اندیشه‌های سیاسی جان راولز می‌پردازد: مقاله‌ای با عنوان «راولز: فلسفه سیاسی بدون سیاست» در کتاب مشهورش با عنوان بازگشت به امر سیاسی (Mouffe, 1993) و همچنین در مقاله‌ای با عنوان «محدودیت‌های پلورالیسم راولز» در مجله تئوریا. در اینجا بدون درگیر شدن با جزئیات نقدهای موف بر راولز تلاش می‌کنیم تا دیدگاه او در خصوص راولز را شرح دهیم.

موف در مقاله «راولز: فلسفه سیاسی بدون سیاست» تلاش می‌کند تا نشان دهد که چطور در ایده عدالت به مثابه انصاف اساساً مفهوم امر سیاسی غایب و مفقود است؛ این فقدان امر سیاسی را او در تناقضات فلسفه‌ورزی راولز جستجو می‌کند. به نظر موف، هر چند راولز تلاش می‌کند که دموکراسی مدرن مبتنی بر اصول عدالت را مستقل از هرگونه برداشت اخلاقی، مذهبی یا فلسفی بنا کند لیکن در عمل ایده او ناکافی است و در مقابل نقدهای اجتماع‌گرایانه باز می‌ماند (Mouffe, 1993: 45-46). الویت حقی که او از آن دفاع می‌کند فقط در زمینه اجتماع سیاسی خاصی که از ایده خیر مشترک حمایت می‌کنند قابل تحقق است. به نظر موف، مفهوم امر سیاسی چنان که باید در منطق فلسفه‌ورزی راولز تعریف نشده است و شاید حتی بتوان گفت که ایده او در نهایت امکان سیاست را مسدود می‌کند. سیاست در راولز به «سیاست منافع» تقلیل یافته است و هدف نظریه عدالت در نهایت تنظیم رقابتها برای تعقیب منافع بر اساس قواعد مورد توافق و بی‌طرفی است (Mouffe, 1993: 48).

به نظر شانتال موف، در مرکز لیبرالیسم، مشکل برقراری همزیستی مسالمت‌آمیز میان مردمانی است که برداشت‌های متفاوتی از امر خیر دارند. در حالی که لیبرالیسم باید اجازه همزیستی مسالمت‌آمیز بر سر برداشت‌های مختلف از خیر را بدهد، لیبرالیسم سیاسی جان راولز با این تفسیر از اصل لیبرالی بی‌طرفی مخالفت می‌کند. به نظر راولز، جامعه لیبرال دموکراتیک به اجماعی بسیار قویتر از روش ساده بر سر رویه‌ها نیاز دارد. هدف باید ایجاد یک اجماع و توافق اخلاقی بر سر نهادهای اصلی باشد (Mouffe, 2009: 2). راولز و پیروانش از رویکردی حمایت می‌کنند که هدفش فراهم کردن یک اجماع اخلاقی، ولو حداقلی، بر سر بنیادهای سیاسی باشد. لیبرالیسم سیاسی راولز به دنبال ترسیم یک اصل اخلاقی محوری است که شرایطی را مشخص می‌کند که بر اساس آن افراد با برداشت‌های مختلف از خیر می‌

شانتال موف: ضرورت طرح یک هستی‌شناسی سیاسی ... (منصور انصاری) ۱۵۱

توانند در یک اجتماعی سیاسی زندگی کنند. لیبرال‌های سیاسی با اتکا به اصل بی‌طرفی نسبت به دیدگاه‌های بحث‌برانگیز درباره زندگی خوب، معتقدند لیبرالیسم موردنظرشان می‌تواند اصول سیاسی را فراهم کند که علیرغم تفاوت‌هایشان باید مورد قبول همه قرار گیرند (Mouffe, 2009: 2-3).

مساله اصلی راولز این است که «چطور می‌توان جامعه‌ای باثبات و عادلانه متشکل از شهروندان آزاد و برابر داشت که دارای آموزه‌های مذهبی، فلسفی و اخلاقی متفاوتی هستند؟» به نظر او مشکل اساسی عدالت سیاسی است و رفع این مشکل مستلزم ایجاد شرایط عادلانه همکاری اجتماعی بین شهروندانی است که آزاد و برابر هستند ولی عمیقاً دستخوش تعارض اعتقادی هستند (Mouffe, 2009: 3). به نظر موف، مفهوم پلورالیسم معقولی که راولز در کتاب لیبرالیسم سیاسی ارائه می‌کند بیش از این که ضرورتی اخلاقی باشد در واقع امر، یک تصمیم سیاسی است. در نهایت می‌توان گفت که افراد معقول از نظر او کسانی هستند که مبانی لیبرالیسم را پذیرفته‌اند. به بیان دیگر، کارکرد تمایز میان معقول و غیرمعقول ترسیم مرزی میان آموزه‌هایی است که اصول لیبرال را می‌پذیرند و آنها که از سر مخالفت با آن در می‌آیند. تناقض او در جایی مشخص می‌شود که پلورالیسم تا آنجا که به اصول اجتماع سیاسی مربوط می‌شود نمی‌تواند وجود داشته باشد و هر مفهومی از اصول لیبرال را رد و کنار می‌گذارد. غیرمعقول نامیدن ضدلیبرال‌ها راهی نسبتاً ریاکارانه برای گفتن این مطلب است که چنین دیدگاه‌های نمی‌توانند در چارچوب یک نظام دموکراتیک لیبرال مشروع تلقی شوند (Mouffe, 2009: 4).

به نظر راولز، هدف ایده عدالت به مثابه انصاف دست یافتن اجماع بر سر توجیه عمومی است. به نظر او اگرچه دست یافتن به توافق عقلانی در خصوص آموزه‌های اخلاقی، دینی و فلسفی ناممکن است، اما می‌توان بر سر ارزش‌های سیاسی به چنین توافقی نائل شد (Mouffe, 2009: 6). اما به نظر موف با بررسی دقیق ماهیت اجتماع همپوشان راولز می‌توان به این نتیجه رسید که جامعه آرمانی راولز جامعه‌ای است که سیاست از آن حذف شده است:

به نظر من مشکل در برداشت ناقص راولز از سیاست نهفته است که صرفاً به تخصیص منافع میان رقبایی که آماده پذیرش راه‌حلی عقلانی‌اند، تقلیل می‌یابد. چراکه او معتقد است می‌توان منازعات و درگیری‌های سیاسی را به کمک برداشت خاصی از عدالت رفع کرد. براساس نظریه او شهروندان به مثابه افراد آزاد و برابر به خیرهای یکسانی نیاز دارند، زیرا برداشت آنها از خیر، نیازمند ترقی و پیشرفت تقریبی آنان در خیرهای اولیه

یکسان است. خیرهای چون آزادی، فرصت‌های برابر، حقوق اساسی یکسان و اهداف همگانی نظیر درآمد و ثروت و زمینه‌های اجتماعی عزت نفس که از همه خیرهای دیگر حمایت می‌کند. بنابراین هنگامی که پاسخی منصفانه برای توزیع این خیرهای اولیه پیدا می‌شود، رقابتی که قبلاً در حوزه سیاسی وجود داشت از میان می‌رود (Mouffe, 2009: 8).

به نظر موف، در اینجا نیز مهم‌ترین مشکل روالز، درک نادرست از مفهوم امر سیاسی است. راولز نیز مانند بسیاری از متفکران لیبرال درون مغاک پایان سیاست می‌غلطد.

۲.۱.۳ یورگن هابرماس: دموکراسی اجماعی

یکی از متفکران دیگری که به نظر موف، در حوزه درک پسا-سیاسی از سیاست قرار می‌گیرد، یورگن هابرماس است. موف در بسیاری از آثار خود، به رویارویی با ایده یورگن هابرماس می‌رود و تلاش می‌کند تا با نقد بنیادهای اندیشه‌ای او نشان دهد که پروژه دموکراسی گفتگویی (در این خصوص نگاه کنید به: انصاری، ۱۳۸۴) یا دموکراسی رایزنانه او در نهایت نه تنها مبتنی بر درک نادرستی از امر سیاسی بلکه حتی انکار آن است. هابرماس و پیروانش، از طریق بازسازی مجدد مفاهیم کلاسیک نظریه دموکراتیک تلاش کرده‌اند تا برای مثال میان خیر عمومی و حاکمیت مردم سازگاری برقرار کنند. برای مثال سیلا بن حبیب از پیروان دموکراسی رایزنانه هابرماس، بر این باور است که چالش اصلی دموکراسی امروزه سازگاری و آشتی میان عقلانیت و مشروعیت است. از این رو، هابرماس دست به خلق مفاهیمی مانند عقلانیت ارتباطی می‌زند که مبتنی بر فهم بین‌الذهانی و بعد از آن توافق یا اجماع بین‌الذهانی است. به این ترتیب، همه نهادها و کردارهای سیاسی از طریق گذر از فرایند فهم و توافق بین‌الذهانی مبتنی بر عقلانیت ارتباطی، به مشروعیت دست می‌یابند. به نظر موف، چنین فرایندی مستلزم حضور ارزشهایی مانند بی‌طرفی، اصل برابری، گشودگی، عدم اجبار و اتفاق نظر و آراء است. ترکیب این ارزشها بحث را به سمت منافع قابل تعمیم به همه مشارکت‌کنندگان سوق خواهد داد و از این رو نتایج آن مشروع خواهند بود. علاوه بر این، پیش فرض هابرماس این است که چنانکه فرایند بحث عمومی درست انجام شود یا در واقع مبتنی بر وضعیت آرمانی کلامی باشند، نتایج معقولی به دنبال خواهد داشت. فرایند گفتگو برای رسیدن به نتایج معقول، از این رو، باید استوار بر اصل برابری و بی‌طرفی باشد (Mouffe, 1999a: 746-47).

شانتال موف: ضرورت طرح یک هستی‌شناسی سیاسی ... (منصور انصاری) ۱۵۳

شانتال موف با استفاده از مفهوم «بازی زبانی» ویتگنشتاین، ایده گفتگوی بی‌طرفانه و خنثی هابرماس را به چالش می‌کشد؛ به نظر او، قبل از ورود به هر گفتگویی، باید بازی زبانی حاکم بر آن گفتگو مورد توافق مشارکت‌کنندگان باشد. بنابراین قبل از گفتگو یا گفتمان، باید توافقی فراگیر وجود داشته باشد و این توافق ضرورتاً باید استوار بر هویت و شیوه زیست مشترک باشد. این ایرادی را بسیاری از منتقدان هابرماس به او گرفته‌اند که برای مثال برای ورود به حوزه‌های عمومی حتی ادبی در قهوه‌خانه‌های قرن هجدهم انگلستان، اساساً خیلی از مردم امکان مشارکت نداشتند چون از بازی زبانی حاکم بر آنها خارج بودند (نگاه کنید به: انصاری، ۱۳۸۴: ۱۱۵). علاوه بر این، بازی زبانی حاکم بر گفتگو، تا حدود زیادی اجماع بین‌الذهانی نهایی را تعیین می‌کند و از این رو، هرگز نمی‌توان باور کرد که افراد فقط بر حسب عقلانیت ارتباطی به توافق دست می‌یابند (Mouffe, 1999a: 749). به نظر موف، هنگامی که از دیدگاه ویتگنشتاینی به گفتگوی هابرماس نگاه می‌کنیم، بعد بلاغی حاکم بر گفتگو که هابرماس همه سعی خود را کرده بود تا آن را ذیل عنوان عقلانیت حذف کند، در پس زمینه هر گفتگویی قرار دارد و از این رو ادعای بی‌طرفی و خنثی بودن بحث از اساس بی‌پایه است.

غیر از این ایرادهایی که موف از درون اندیشه هابرماس بر او وارد می‌کند، مساله اصلی که او با هابرماس دارد این است که هابرماس با پیش کشیدن مفهوم عقلانیت ارتباطی و فهم و اجماع بین‌الذهانی تلاش کرده است تا از امر سیاسی به مثابه تضاد بگریزد. در نتیجه او را باید در طبقه اندیشمندان پسا-سیاسی قرار داد که با حذف تضاد از سیاست، ماهیت و جوهره اصلی آن را انکار کرده‌اند. هابرماس با تبدیل دموکراسی به نوعی شیوه زیست، عملاً آن را به امری ناشدنی و دست‌نیافتنی تبدیل کرده است که خود او بارها با اشاره به وضعیت آرمانی گفتمانی بر آن صحنه گذاشته است. موف با استفاده از دیدگاه لاکان، بر این باور است که خود گفتمان به لحاظ ساختاری اساساً اقتدارگرایانه است زیرا تنها از طریق مداخله یک دال اصلی است که میدان پر از دال‌های شناور، معنای نهایی را می‌یابند. به این معنا، گفتمان هرگز خنثی نیست (Mouffe, 1999a: 750). از این رو، به نظر موف، مشکل گفتمان هابرماس فقط معرفت‌شناسانه نیست بلکه مشکل اساساً هستی‌شناختی است. وضعیت آرمانی کلامی هابرماس از اساس یک مفهوم محال و ناممکن است.

۲.۳ نظریه آنتاگونیسم: کارل اشمیت

شاننال موف در مقدمه کتاب *چالش کارل اشمیت* او را یکی از بزرگترین متفکران سیاسی می‌داند که چنانکه باید و شایسته است، مورد توجه و شناسایی قرار نگرفته است (Mouffe, 1999b: 1). به نظر موف، کارل اشمیت کار خود را با نقد دموکراسی شروع کرده است و پارادوکس مهمی را پیش می‌کشد. اشمیت در کتاب بحران دموکراسی پارلمانی ادعا می‌کند که «هر دموکراسی در عمل متکی بر این اصل است که نه تنها با برابری که برابرند بلکه با نابرابری‌ها نیز به طور نابرابر رفتار می‌کند» (Mouffe, 2000: 38). کارل اشمیت با ایده برابری عام نوع بشر به عنوان مبنایی برای تشکیل هر نوع حکومت مخالف است. به نظر او این برداشت از برابری نوعی برداشت غیرسیاسی از آن است و از این رو نمی‌توان به عنوان مبنایی برای تشکیل نهادهای سیاسی بهره برد. بین فردگرایی لیبرال با گفتمان اخلاقی و همین طور آرمان دموکراتیک شکافی پرنشدنی وجود دارد. بنابراین بین برابری لیبرال با برابری دموکراتیک تفاوت هست. برابری دموکراتیک مبتنی بر این فرض است که هر فردی به مثابه یک شخص با فرد دیگر برابر است. در حالی که برابری دموکراتیک مستلزم تمایز کسانی است که به یک اجتماع سیاسی تعلق دارند و کسانی که بیرون از آن هستند. از این رو به نظر اشمیت، مفهوم دموکراتیک برابری یک مفهوم سیاسی استوار بر امکان تمایزگذاری است. دموکراسی به این معنا شامل همه نوع بشر نمی‌شود بلکه متعلق به یک گروه همگن است. مفهوم همگنی (Homogeneity) برای اشمیت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. تعلق به دموکراسی دموکراتیک است که به افراد حقوق برابر می‌بخشد (Mouffe, 2000: 39-48). به همین دلیل اشمیت سخت بر این باور است که مفهوم مرکزی دموکراسی نه بشریت بلکه مفهوم مردم است. بشر هرگز نمی‌تواند صاحب دموکراسی باشد. دموکراسی فقط متعلق به مردم است. به این معنا، دموکراسی همواره مستلزم مرزبندی میان ما و آنها است. یکی از مشکلات اصلی لیبرالیسم که در واقع دموکراسی را به خطر می‌اندازد دقیقاً همین ناتوانی در تمایزگذاری چنین مرزی است. نتیجه: بدون طرد و کنارگذاری نمی‌توان به یک اجماع عقلانی دست یافت. مدل‌های دموکراسی گفتمانی یا رایزنانه به این معنا بی‌پایه و اساس می‌شوند.

به نظر موف، مفهوم «آنتاگونیسم» کارل اشمیت بسیار راهگشاست و جوهره امر سیاسی را به خوبی بازتاب می‌دهد. ابتکار اشمیت را بیش از هرچیز دیگری باید در این ایده او یافت که «هویت‌های سیاسی عبارتند از نوع خاصی از رابطه ما/آنها، رابطه دوست/دشمن

شاننال موف: ضرورت طرح یک هستی‌شناسی سیاسی ... (منصور انصاری) ۱۵۵

که می‌تواند از اشکال متنوعی از روابط اجتماعی سربرآورد» (موفه، ۱۳۹۱: ۲۱). از نظر اشمیت، هویت امری رابطه‌ای است که مستلزم تمایزگذاری است: سیاه/ سفید، مرد/زن، جنوب/ شمال، توسعه‌یافته/ عقب‌مانده و... هیچ هویتی بدون یک غیر اساساً هویت نمی‌یابد. ژاک دریدا از مفهوم «غیر سازنده» به همین معنا استفاده کرده است. بدون دیگری، خود اساساً قابل تعریف نیست. پس هویت چیزی نیست جز تمایزگذاری میان ما و آنها. به نظر اشمیت، این ما/ آن‌ها هنگامی که وارد رابطه سیاسی می‌شود، به شکل رابطه میان دوست/ دشمن درمی‌آید. رابطه سیاسی به این معنا از اساس آنتاگونیستی است. آنتاگونیسم به این معنا، یک امکان همیشه حاضر است؛ «امر سیاسی به وضعیت وجودشناختی ما تعلق دارد.» (موفه، ۱۳۹۱: ۲۳).

به نظر موف، مفهوم آنتاگونیسم اشمیت به هیچ روی هم راستا با ایده‌های لیبرالیسم جهانشمول‌گرا یا حتی نومحافظه‌کاری کسانی مانند جورج بوش نیست. این دو، آنتاگونیسم خود را بر مفاهیم اخلاقی و انسانیت استوار کرده‌اند و از مفهوم انسانیت به مثابه سلاح ایدئولوژیک تجاوزگری امپریالیستی (موفه، ۱۳۹۱: ۸۱) خود سود برده‌اند. این دو با «اخلاقی کردن سیاست» به آنتاگونیسم خود وجه توجیهی اخلاقی داده‌اند. بنابراین دشمن صرفاً یک هم‌آورد سیاسی نیست بلکه به لحاظ اخلاقی موجود ضروری است که برای انسانیت و بشریت باید بالکل از صحنه روزگار محو شود. اشمیت در فقره‌ای از کتاب خود با عنوان **مفهوم امر سیاسی** می‌نویسد:

هنگامی که دولتی با دشمن سیاسی خود تحت لوای انسانیت می‌جنگد، جنگ برای بشریت نیست بلکه جنگی است که از طریق آن دولتی می‌کوشد تا با غضب مفهومی عام، علیه رقیب نظامی‌اش عمل کند. به بهای محو رقیبش، تلاش می‌کند تا خود را مظهر انسانیت قلمداد کند و به چنان روشی عمل می‌کند که گویی نمایند صلح، عدالت، ترقی و تمدن است و ادعا می‌کند که برای این‌ها مبارزه می‌کند و رقیبش در تقابل با آنهاست (موفه، ۱۳۹۱: ۸۲).

اشمیت در کتاب **نظریه پارتیزان**، به بررسی این مساله می‌پردازد که چطور در غیاب آنتاگونیسم سیاسی و تبدیل آن به انواع دیگر آنتاگونیسم از جمله آنتاگونیسم اخلاقی، امر سیاسی بالکل دستخوش تحریف می‌شود:

در جهانی که بازیگران عمده به درون مغاک خفت و تحقیر فرومی‌غلتنند، انواع جدیدی از دشمنی مطلق سر بر می‌آورد. دشمنی آن قدر مخوف می‌شود که حتی صحبت کردن

از دشمنی و عداوت هم محال می‌شود. هر دو طرف قبل از شروع عملیات نابودی، به زبان قانون و حق، محکوم و مهدورالدم شمرده می‌شوند. این عملیات بنابراین کاملاً انتزاعی است.. نفی دشمن واقعی به این شیوه راه را برای عمل نابودی دشمن مطلق باز می‌کند (موفه، ۱۳۹۱: ۸۴).

اشمیت برای امر سیاسی هویتی مستقل از هر امر اخلاقی یا زیباشناختی قائل است؛ رابطه دوست/دشمن از نظر او هستی‌شناسی یا جوهره امر سیاسی است. این تمایز مشابه تمایزاتی است که در حوزه‌های دیگر کشیده می‌شود؛ برای مثال در اخلاق از مفهوم خیر/شر استفاده می‌شود یا در زیبایی‌شناسی از رابطه زشت/زیبا. ولی نکته مهم این است که امر سیاسی را نباید به اینها تقلیل داد. بنابراین در امر سیاسی نباید از دوگانه خیر/شر اخلاقی یا دوگانه زشت/زیبای زیباشناسی استفاده کرد. هر چند به نظر اشمیت، بالاترین و عالی‌ترین رابطه بشری همین رابطه دوست/دشمن است (Schmitt, 2007: 27).

شانتال موف نقطه عزیمت نظریه خود را بر درک اشمیت از امر سیاسی و همین‌طور مفهوم آنتاگونیسم و هژمونی استوار کرده است، با این همه، هرگز در هیچ کدام از آثار خویش، با وضوح و شفافیت آکادمیک فاصله انتقادی خویش با اشمیت را شرح و بسط نداده است. حتی در کتاب چالش کارل اشمیت که خود سر ویراستار آن بوده است، تلاش انتقادی چندانی به خرج نداده است. در واقع، فاصله میان آنتاگونیسم کارل اشمیت با نظریه موف که آن را اگونیسم می‌نامد، چندان شرح و بسط نیافته است. در اینجا تلاش می‌کنیم تا به بررسی دلایلی بپردازیم که باعث شده است تا موف به سمت نظریه هستی‌شناسی خود از امر سیاسی رانده شود.

نتیجه نهایی رابطه دوست/دشمن در اندیشه سیاسی کارل اشمیت، مرگ است. تمایز او پیامد وجودی عمیقی به دنبال دارد: وجود یک طرف رابطه دوست/دشمن تهدیدی برای وجود طرف مقابل است. در تمایز اشمیت، انسان‌ها در گروه‌بندیهای بزرگ قرار می‌گیرند که یک طرف آن دشمن تلقی شده و ضرورتاً محکوم به فناست. به نظر اشمیت، وجود دشمن شرط ضروری وحدت دوستان است. به عبارت دیگر، وجود دشمن عمومی است که امکان وحدت سیاسی دوستان را ممکن می‌کند و به آنها هویت جمعی می‌دهد. به این معنا می‌توان گفت که تمایز و جدایی وجودی رادیکال در سیاست امری اجتناب‌ناپذیر است. کسی یا دوست است یا دشمن، چیزی بنام وسط‌باز نداریم (نگاه کنید به:

شانتال موف: ضرورت طرح یک هستی‌شناسی سیاسی ... (منصور انصاری) ۱۵۷

66: Smoleński, 2012). اندیشه سیاسی اشمیت، در نهایت در خدمت مشروع‌سازی جنگ قرار می‌گیرد. جنگ به نظر او، محصول نهایی وجودشناختی سیاسی انسان است.

۳.۳ اگونیسم به مثابه هستی‌شناسی سیاسی

شانتال موف در گفتگوی انتقادی با جریان‌های بزرگ فلسفه سیاسی، ایده اصلی خود با عنوان دموکراسی اگونیستی را مطرح می‌کند. او از یک سو، با نقد جریان اندیشه‌ای بزرگی که از آن تحت عنوان پسا-سیاسی نام می‌برد، تلاش می‌کند تا نشان دهد که چطور این جریان از هستی‌شناسی امر سیاسی دور شده است و قادر به درک ماهیت و جوهره امر سیاسی نیست. از سوی دیگر، دلبستگی خاصی به اندیشه سیاسی کارل اشمیت دارد ولی در عین حال برای او اشمیت، فقط تا آن حد که امر سیاسی را به مثابه یک نوع رابطه ما/آنها می‌دید، قابل پذیرش می‌داند و رابطه دوست/دشمن را فقط یکی از گونه‌های این رابطه می‌داند که پیامدهای دهشتناکی دارد (موفه، ۱۳۹۱: ۳۳).

در عین حال، موف هرچند که همراه با لاکلائو تلاش کرده است تا نوعی سازگاری بین پست‌مدرنیسم و مارکسیسم برقرار کند، ولی او بالکل به مدرنیته پشت پا نمی‌زند. او در یکی از مقالات خودش به صراحت اعلام می‌کند که:

پرسش و به چالش کشیدن عقل‌گرایی و اومانیزم به هیچ وجه به معنای رد مدرنیته نیست. این فقط نوعی بحران در پروژه مدرنیته است: پروژه خودبنیادی عصر روشنگری و این امر نباید باعث شود تا ما از پروژه سیاسی مدرنیته یعنی دستیابی به برابری و آزادی برای همه دست بکشیم (Mouffe, 1994: 31).

وانگهی، موف هرچند از مواضع مارکسیستی دفاع می‌کند ولی در عین حال مساله دموکراسی از اهمیت خاصی برای او برخوردار است.

موف در میانه این نقدها و دلبستگی‌ها در سراسر آثار خویش، تلاش کرده است تا ضمن نقد مدرنیته، پست‌مدرنیته، مارکسیسم، لیبرالیسم، با استفاده از عناصری از همه این مکاتب پروژه خاص خود که از آن با عنوان «دموکراسی رادیکال» یا «دموکراسی کثرت‌گرا» نام می‌برد را بنیانگذاری کند. موف با استفاده از مفهوم «انقلاب دموکراتیک» دوتوکویل، به دنبال جامعه‌ای است که بر بنیاد برابری استوار شده است و از هرگونه سلسله مراتب عاری است (Bériault, 2015: 37). به نظر موف، مارکسیسم کلاسیک به دلیل ذات‌گرایی خود قادر به درک و واکنش درست به وضعیت تازه اجتماعی نیست و از این رو مفاهیم مارکسیستی

مثل حزب، طبقه و انقلاب، نمی‌توانند پیچیدگی جوامع صنعتی پیشرفته را نمایان کنند. به نظر او، از میان مارکسیست‌های کلاسیک، فقط رزا لوکزامبورگ قادر به درک این عدم تعیین اجتماعی بوده است.

دموکراسی رادیکال مورد نظر شانتال موف عبارت است از افزایش مبارزات دموکراتیک، تکثیر رویه‌های دموکراتیک و همین‌طور نهادهای سازش‌آمیز آزادی و برابری در روابط اجتماعی مختلف. به همین سان، مبارزه سیاسی، مبارزه‌ای برای تغییر روابط اجتماعی است که عده‌ای را در رابط فرودستانه قرار می‌دهد. انقلاب دموکراتیک رادیکال از این رو، گسترش برابری و آزادی در سطوح اجتماعی است. در این مسیر، او از زنجیره هم‌ارزی در مبارزات دموکراتیک سخن به میان می‌آورد که جنبش‌های اجتماعی به یکدیگر پیوندند. منطق هم‌ارزی در کنار منطق برابری تضمین می‌کند که برای مثال پیگیری منافع کارگران به ضرر آرمان زنان نباشد. مفهوم دموکراسی رادیکال شانتال موف، در پیوند با مفهوم بنیادین دیگری قرار می‌گیرد که خود او آن را دموکراسی آگونیستی می‌نامد. در ادامه تلاش می‌کنیم تا به بررسی این مفهوم که در تقابل با منطق و رویکرد پسا-سیاسی و همین‌طور آنتاگونیسم قرار می‌گیرد بپردازیم.

شانتال در اکثر آثار خویش از کاستی و ضعف نظریه سیاسی برای ارائه تعریفی هستی‌شناختی از امر سیاسی سخن به میان می‌آورد (نگاه کنید به: Mouffe, 2008: 99). او از یک سو تلاش می‌کند تا مفهوم امر سیاسی به مثابه تضاد را حفظ کند و از سوی دیگر همبستگی و تکثرگرایی لازم و ضروری در دموکراسی رادیکال را حفظ کند. در تلاش برای آشتی دادن این دو گرایش به ظاهر متضاد او مفهوم «آگونیسم» (Agonism) را خلق می‌کند. آگونیسم از لغت یونانی آگون (Agon) مشتق شده است. آگون نوعی هم‌آوردی یا جدل یا پیکار است البته نه دقیقاً مثل جنگ. نوعی ستیز رقابتی است. آگونیسم چیزی است که در مسابقات ورزشی رخ می‌دهد دو هم‌آورد با یکدیگر بر سر قدرتش رقابت می‌کنند ولی همدیگر را نمی‌کشند. در مسابقه آنها طبق یک قاعده از قبل تعریف شده با هم هم‌آوردی می‌کنند و از قواعد مثلاً حاکم بر اخلاق برای شکست رقیب سود نمی‌جویند. با شکست طرف مقابل، او از دایره هستی یا انسانیت به بیرون پرت نمی‌شود. او فقط یک مسابقه را به حریف و هم‌آورد خویش واگذار کرده است. نیچه (۱۹۹۸) و همین‌طور هانا آرنت در کتاب وضع بشری (۱۹۵۸) از این مفهوم بهره گرفته‌اند.

شان‌تال موف در کتاب **درباره امر سیاسی**، در همان آغاز بحث، روی این نکته تأکید می‌کند که تعریف او از امر سیاسی لاجرم و ضرورتاً، آنتولوژیک و هستی‌شناختی است زیرا در خصوص واقعیات سیاسی صحبت نمی‌کند (موفه، ۱۳۹۱: ۱۳). او تلاش می‌کند تا به این پرسش فلسفی پاسخ بدهد که جوهره یا ماهیت امر سیاسی چیست؟ به این معنا، سوال می‌تواند این باشد که چه چیزی «سیاسی» را صرف نظر از واقعیات دنیای بیرونی «سیاسی» می‌کند؟ تضاد. موف با وام‌گیری از مفهوم آنتاگونیسم اشمیت، سخت بر این باور است که تضاد جوهره امر سیاسی است و بدون آن اساساً چیزی به اسم سیاست وجود ندارد. مفهوم پایان تاریخ فوکویا که استوار بر پیروزی قطعی و نهایی لیبرالیسم است، از نظر موف چیزی نیست جز پایان سیاست یا فقدان سیاست که از نظر وی امر محالی است.

اما تعریفی که اشمیت از آنتاگونیسم دارد، تماماً مورد قبول شان‌تال موف نیست. او آنتاگونیسم را فقط یکی از اشکال بروز جوهره امر سیاسی می‌داند که البته پیامدهای دهشتناکی مانند جنگ به دنبال داشته است و البته در اشکال تازه‌تری مانند شکل‌گیری راست افراطی هم خود را بروز داده است. موف در تلاش برای کنترل و رام کردن آنتاگونیسم افراطی اشمیت، از بایگانی تاریخ مفهوم اگونیسم را بیرون می‌کشد که همچنانکه اشاره کردیم، در یونان باستان مورد استفاده قرار می‌گرفته است. اگونیسم به نظر موف، «تلاش برای شکل‌دهی رابطه‌ی «ما/آن‌ها» همراه با پذیرش امکان آنتاگونیسم، اما به شیوه‌ای متفاوت» است (موفه، ۱۳۹۱: ۲۳).

مفهوم اگونیسم موف همانند مفهوم آنتاگونیسم اشمیت مبتنی بر درک هویت به مثابه امری رابطه‌ای استوار است؛ تعریف هر هویتی مبتنی بر تمایز با یک دیگری است. بدون تمایز که البته همواره سلسله‌مراتبی است، هیچ هویتی قابل تعریف نیست. مرد از طریق غیر زن تعریف می‌شود و غربی از طریق غیر شرقی. موف با استفاده از مفهوم هویت برسازنده استاتن و بحث‌های دریدا، بر این باور است که هویت از طریق برسازنده بیرونی معنا می‌یابد. «ما» از طریق «آنها» هویت می‌یابد. موف در کتاب **درباره امر سیاسی** می‌نویسد:

در حوزه هویت‌های اجتماعی همواره بر این نکته تأکید کرده‌ایم که شکل‌گیری «ما» مستلزم وجود «آنها» است. البته این بدان معنا نیست که چنین رابطه‌ای ضرورتاً رابطه دوست/دشمن یا به عبارت دیگر رابطه مبتنی بر تخصم و آنتاگونیسم است، ولی باید اذعان کنیم که در شرایط خاصی همواره این امکان هست که این رابطه «ما/آن‌ها» بتواند به رابطه تخصم‌آمیزی مبدل شود؛ به عبارت دیگر به رابط دوست/دشمن تبدیل شود.

این مساله هنگامی اتفاق می‌افتد که «آنها» به گونه‌ای به تصویر کشیده شوند که گویی هویت «ما» را تهدید می‌کنند و به مثابه تهدیدکننده هستی «ما» دیده شوند (موفه، ۱۳۹۱: ۲۲-۲۳).

ولی برخلاف اشمیت که بیرونی برساننده لزوماً ویرانگر است و از این رو، جوهره امر سیاسی حکم می‌کند تا نابود و ویران شود، بیرونی برساننده موف، غیر سازنده و قوام بخشی است که حق حیات و سیاست‌ورزی دارد.

بنابراین سوال مهم دیگری که طرح می‌شود این است که چطور می‌توان آنتاگونیسم را به گونه‌ای تغییر شکل داد که تقابل ما/ آنها با دموکراسی تکثرگرا سازگار شود؟ به نظر موف، یکی از مهم‌ترین وظایف کنونی نظریه‌پردازان سیاسی چیزی نیست جز خشتی کردن آنتاگونیسم بالقوه‌ای که در روابط اجتماعی وجود دارد که سیاست دموکراتیک را با مخاطره سهمگینی تهدید می‌کند. از این رو، به دنبال راهی است که منازعه به عنوان امری مشروع پذیرفته شود و در عین حال جامعه سیاسی را به ویرانی نکشاند. او در فقره نسبتاً بلندی منظور خود را شرح می‌دهد:

اگر می‌خواهیم از یک سو استمرار بعد تخاصم‌آمیز منازعه را به رسمیت بشناسیم و از سوی دیگر قائل به رام شدنش باشیم، باید به دنبال رابطه‌ای از نوعی دیگر، یعنی نوع سوم، باشیم. این نوع سوم از رابطه را پیشنهاد می‌کنم، آگونیسم بنامیم؛ در حالی که آنتاگونیسم رابطه ما/ آنهايي است که دو طرف دشمن تلقی می‌شوند که در هیچ زمینه مشترکی سهمیم و شریک نیستند، آگونیسم رابطه ما/ آنهايي است که هیچ راه حل عقلانی برای حل منازعاتشان وجود ندارد معهذا مشروعیت مخالفان خود را به رسمیت می‌شناسند. آنها مخالف هستند و نه دشمن... ما می‌توانیم بگوییم که وظیفه دموکراسی تبدیل آنتاگونیسم یا دشمنی به آگونیسم است. (موفه، ۱۳۹۱: ۲۷).

به نظر موف، وظیفه دموکراسی آگونیستی این است که کانالهای مشروع برای نظرات مخالف را ایجاد کند تا منازعات سیاسی به خصومت و دشمنی منجر نشوند. البته مفهوم مخالف موف با برداشتی که از این مفهوم در نظریه لیبرالیستی وجود دارد کاملاً متفاوت است. مخالف در نظریه لیبرالی تلاشی برای به زیر سوال بردن هژمونی مسلط نمی‌کند و به همین سان تلاشی برای دگرگونی روابط قدرت انجام نمی‌دهد. سیاست در لیبرالیسم در واقع رقابت میان نخبگان است. اما در منازعه آگونیستی،

شانتال موف: ضرورت طرح یک هستی‌شناسی سیاسی ... (منصور انصاری) ۱۶۱

مساله پیکربندی روابط قدرتی است که در حول آن جامعه معینی ساخت می‌یابد: منازع بین پروژه‌های هژمونیم مخالفی است که منازعه‌اشان هرگز به طور عقلانی حل نمی‌شود. بعد خصومت‌آمیز و آنتاگونیسم همواره وجود دارد و این یک رویارویی واقعی است اما نوعی رویارویی است که تحت شرایطی به وسیله مجموعه‌ای از رویه‌های دموکراتیک که از سوی مخالفان مورد قبول واقع شده‌اند، می‌تواند تنظیم شود (موفه، ۱۳۹۱: ۲۸).

به این ترتیب شاید بتوان به زبان ساده گفت که اگونیسم نوعی آنتاگونیسم رام شده و اهلی است که این امکان را به مخالفان می‌دهد تا طبق رویه‌های دموکراتیک هژمونی مسلط را به چالش بکشند و بکوشند تا به نیروی هژمون تبدیل شوند.

۴. نتیجه‌گیری

همچنانکه در مقدمه اشاره کردیم، در میانه قرن بیستم، برخی از متفکران از مرگ فلسفه سیاسی به میان آوردند. چنین دیدگاهی عمدتاً مبتنی بر این تصور بود که زمان طرح ایده‌های بزرگ، جهانشمول یا نظام‌های فلسفی گسترده و فراگیر به پایان رسیده است. با این همه، در سالهای بعد از آن، شاهد ظهور اندیشه‌ها و متفکران بزرگی هستیم که اگرچه نظام‌های فلسفی گسترده‌ای پدید نیاوردند ولی مباحث فلسفی بزرگی را پیش کشیدند. متفکرانی مانند جان رالز و هانا آرنت و بسیاری دیگر از قابل ذکر هستند. ظهور چنین پدیده‌هایی نشان داد که فلسفه سیاسی نه تنها زنده است بلکه فلسفه و اندیشه سیاسی ضرورتاً خلق نظام‌های فلسفی بزرگ نیست. گاهی با طرح و به هم پیوستن چند مفهوم از قبل موجود می‌توان گفتمان فلسفی تازه‌ای را بنیاد گذاشت. در این مقاله با انتخاب مورد شانتال موف تلاش کردیم نشان دهیم چطور یک متفکر سیاسی در منازعه و گفتگو با سایر متفکران و سنت‌های فلسفی این امکان را می‌یابد تا هستی‌شناسی سیاسی تازه‌ای پدید آورد.

تلاش فلسفی شانتال موف برای ارائه یک تعریف هستی‌شناختی از امر سیاسی در گفتگو و مجادله با مکاتب سیاسی رایج شکل گرفته است و او با بررسی انتقادی مکاتب فلسفی لیبرال و مارکسیستی دوران خود، تعریف جدیدی نه تنها از امر سیاسی بلکه از دموکراسی ارائه می‌کند. همین امر، او را در معرض انتقادات تندی از سوی دو جناح قرار

داده است؛ لیبرالها او را یک «اشمیتی چپ» (روسکام، ۱۳۹۷: ۱۲) نامیده‌اند و مارکسیست‌ها نیز او را «چپ شرمنده» لقب داده‌اند.

شان‌تال موف از طریق پروژه دموکراسی رادیکال، به تعریف هستی‌شناختی جدیدی از امر سیاسی دست می‌یابد. به نظر او، جوهره امر سیاسی، تضاد است؛ درست همان چیزی که کارل اشمیت در مفهوم آنتاگونیسم بیان کرده است. لیکن آنتاگونیسم ویرانگر است و نهایتاً جهان را به آشوب جنگ می‌کشاند. از سوی دیگر، این ادعای لیبرالیست‌ها که پایان تاریخ فرارسیده و حکم به پیروزی و برتری لیبرالیسم داده‌اند، چیزی نیست جز ویرانگری امر سیاسی. موف در تلاش برای غلبه بر مشکلات اندیشه‌ای که هر کدام از این مکاتب با آن روبرو هستند، به تأمل و تعمق در خصوص امر سیاسی می‌پردازد و تلاش می‌کند تا با نگاهی هستی‌شناختی تعریف تازه‌ای از امر سیاسی ارائه کند. اگونیسم راه حل اوست. تعریفی از امر سیاسی به مثابه تضاد که سیاست را از نابودی نجات می‌دهد ولی در عین حال منجر به آنتاگونیسم ویرانگر نمی‌شود. اگونیسم همچون هم‌آوردی دو قهرمان است که مبارزه آنها اخلاقی یا زیباشناختی نیست و دیگری به مثابه دشمنی که باید از پا درآید نمی‌بیند. مبارزه‌ای بر سر هژمونی است که همواره در حال تحول و تغییر است. موف بر این باور است که دموکراسی به این معنا چیزی نیست جز مهار آنتاگونیسم که در سیاست و همین‌طور در روابط اجتماعی نهفته است و هر لحظه ممکن است سر بر آورد. ظهور پوپولیسم دست راستی در دهه اخیر یا حتی جنبشهای رادیکال مذهبی مانند داعش را بر این اساس می‌توان شرح داد.

در این مقاله تلاش شد تا نشان دهیم چطور در گفتگو با اندیشه‌های دیگر امکان فهم فلسفی تازه‌ای از امر سیاسی ممکن می‌شود و در واقع، فلسفه سیاسی به این معنا هنوز زنده است هرچند که ممکن است در قامت یا شکل و شمایل گونه‌های کلاسیک خودش نباشد.

کتاب‌نامه

انصاری، منصور (۱۳۸۴)، *دموکراسی گفتگویی: امکانات دموکراتیک در اندیشه‌های یورگن هابرماس و میخائیل باختین*، تهران: نشر مرکز.

پورزکی، گیتی (۱۴۰۰)، «مواجهه با دیگری: موفه یا هابرماس»، *نشریه پژوهش سیاست نظری*، شماره ۲۹، صص ۳۳۷-۳۷.

خالقی، احمد، انصافی، مصطفی انصافی (۱۴۰۰)، «شان‌تال موف و منطق امر سیاسی»، *فصلنامه سیاست*، دوره ۵۱، شماره ۲، صص ۴۶۱-۴۶۵.

شاتال موف: ضرورت طرح یک هستی‌شناسی سیاسی ... (منصور انصاری) ۱۶۳

روسکام، نیکولای (۱۳۹۷)، «درباب سویی دیگر آگونیسم: دشمن، بیرون و نقش آنتاگونیسم»، ترجمه
نریمان جهانزاد، *فضا و دیالکتیک*، شماره ۸، صص ۱-۱۷.

موفه، شاتال (۱۳۹۱)، *درباره/امر سیاسی*، ترجمه منصور انصاری، تهران: رخ داد نو.

نجف‌پور، سارا، تدین راد، علی (۱۴۰۱)، «بررسی مقایسه‌ای الگوهای دموکراسی هابرماس، لاکلائو و
موفه» *نشریه سیاست*، شماره ۶۱، صص ۲۰۳-۲۲۵.

Arendt, Hannah (1958) *The Human Condition*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.

Barry, Brian (1980), *The Strange Death of Political Philosophy*, in *Government and Opposition*,
Volume 15, Issue 3-4, pp. 276-288.

Bériault, Xavier (2015), Chantal Mouffe et la révolution démocratique, in Pascale, Devette and
Linda, Cardinal, *Autour de Chantal Mouffe*, University of Ottawa Press.

Berlin, (1962), "Does Political Theory Still Exist." In *The Proper Study of Mankind*, edited by
Henry Hardy and Roger Hausheer. 1962. Reprint, London: Chatto & Windus, 1997.

Chantal Mouffe (2009), *The Limits of John Rawls' Pluralism*, *Theoria: A Journal of Social and
Political Theory*, Vol 56. No 118, p. 1-14.

Haworth, Alan (2012), *Rawls: Through Reason to Justice in Understanding the Political
Philosophers*, London: Routledge.

Laslett, Peter (1956), "Introduction." In *Philosophy, Politics and Society*, vii-xv. *Philosophy,
Politics and Society* 1. Oxford: Blackwell Publications.

Laslett, Peter, and James Fishkin (1979), "Introduction." In *Philosophy, Politics and Society*,
Philosophy, Politics and Society 5. Oxford: Blackwell Publications.

Laslett, Peter, and W.G. Runciman (1962), "Introduction." In *Philosophy, Politics and Society*,
vii-x. *Philosophy, Politics and Society* 2, Oxford: Blackwell Publications.

Mouffe, Chantal (1999a), *Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism?* *Social Research: An
International Quarterly* 66 (3): 745-758.

Mouffe, Chantal (2001) *Wittgenstein and the ethos of democracy in Ludwig Nagl and Chantal
Mouffe (eds.)*, *The Legacy of Wittgenstein: Pragmatism or Deconstruction*, Peter Lang.

Mouffe, Chantal (2008), *Politics, Democratic Action and Solidarity*, *Inquiry: An Interdisciplinary
Journal of Philosophy*, 38, 99-108.

Mouffe, Chantal (1993), *The Return of the Political*, Verso.

Mouffe, Chantal (1994), *Le politique et ses enjeux*, Paris, La découverte.

Mouffe, Chantal (2013), *Agonistics : Thinking the World Politically*, Verso.

Mouffe, Chantal (2016), *l'illusion du consensus*, Éditions Albin Michel.

Mouffe, Chantal (Edit) (1999b), *The Challenge of Carl Schmitt*, Verso.

Nietzsche, F (1998), *Philosophy in the Tragic Age of the Greeks* (trans. Cowan, M 1962). Chicago,
IL: Regnery.

Parekh, Bhikhu(1981), Hannah Arendt and the Search for a New Political Philosophy, Palgrave Macmillan.

Schmitt, Carl(2007), The Concept of Political, Trans, George Schwab, University of Chicago Press: Chicago.

Smoleński, Jan (2012), Chantal Mouffe Vs. Carl Schmitt: The Political, Democracy, and the Question of Sovereignty, *Hybris* Nr.16.